

dr sc. Safet Sarić
Fakultet humanističkih nauka Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru

GOVOR KAO SUDBINA

REZIME

Uistinu, šta je govor? Isto kao i na pitanje *Šta je jezik?* – ni na pitanje *Šta je govor?* ne možemo dati potpuno adekvatnu i iscrpnu definiciju, iz prostog razloga što je govor društvena, ali i prirodna kategorija, najuže povezana s jezikom. Pa ipak, postoje mnoge definicije govora od kojih nam se čini prihvatljivim mišljenje da je govor realizacija jezika u praksi. Iz toga, ujedno, slijedi da je govor zvučni reljef, akustička konfiguracija svakog jezika. To se može prihvatiti kao konstatacija da je govor isključivo vezan za jezik, iako postoje neka mišljenja koja govoru daju širi kontekst. Naime, neki teoretičari misle da se govor nužno ne iscrpljuje samo u jeziku, nego svoju funkciju upražnjava i u bilo kojoj dogovornoj sistematizaciji zvukova s mentalnoznačenjskom pozadinom. U svakom slučaju, govor u svojoj suštini pretpostavlja moć iskazivanja misli i osjećanja akustičkim putem, odnosno artikulacijom.

Porijeklo govora usko je povezano s porijeklom jezika, mada se može pretpostaviti da je govor stariji od jezika, bez obzira što bi se moglo misliti i suprotno. Čovjeku je, vjerovatno, bio imanentan govor prije spoznaje jezika, jer se kao društveno biće, prema svim logičkim zakonitostima, čovjek čovjeku mogao obraćati pokušajima artikulacije koja čini ili može činiti nukleus svakog jezika. Drukčije rečeno, govor se morao roditi u glavi pojedinca, za razliku od jezika koji je društvena kategorija.

U prahistoriji zbio se trenutak u kojem se pojedinac osjećao pozvanim da „progovori“, odnosno da „sagovorniku“ iskaže svoju misao. To je, dakle, situacija u kojoj nije bilo jezika, pa je ona nalagala nužnost perspektive njegovog nastanka. Možemo pretpostaviti da se prvobitni čovjekov govor najprije iskazivao neartikuliranim zvucima. Druga mišljenja, pak, zastupaju tezu da je ipak jezik nužan egzemplar za govor, jer da se govoriti može tek jezikom. Stvar je shvatanja jednog ili drugog, kao prihvatanja nužnosti jednog ili drugog. Sigurno je sasvim da su jezik i govor nerazlučiva kategorija jer se jezik elementarno iscrpljuje putem govora, pogotovo svi jezici koje zovemo živim.

Ključne riječi: govor, jezik, komunikacija, retorika, elokvencija, orator, razgovorna situacija, strategija učtivosti.

MOĆ ARTIKULACIJE – MOĆ GOVORA

Živi jezici su ujedno i komunikativni jer se neposredno realiziraju i modeliraju u određenom socijativu. Kao takvi, oni su podložni promjeni, a promjena se u prvom stepenu realizira u samom govoru – tako da je u tom pogledu govor stariji od jezika, a to znači da je širi i univerzalniji. Zato takav jezik i zovemo govornim, pa je govorni jezik elementarno ishodište komunikacije. Govor i komunikacija u tom pogledu predstavljaju jedinstveni pojam koji se danas u nauci proučava s različitih aspekata. Tako je komunikacija jedan od središnjih pojmova savremene književne teorije, pošto je i sama književnost jedna vrsta komunikativne djelatnosti. Komunikacijom se bave i nauke poput lingvistike ili semiotike, a izučavaju je i kibernetika, teorije informacija, komunikologija, sociologija, psihologija, filozofija, stilistika, itd...

Veliki broj različitih teorija komunikacije slaže se u tome da je komunikacija prenošenje poruke ili informacije od adresanta prema adresatu (pošiljaoca prema primaocu) u nekom prepoznatljivom i oboma poznatom kodu. Govor se može posmatrati i kao književnoteorijski pojam, jer se književna umjetnost ostvaruje putem jezika, pa se govor neizostavno mora posmatrati u tom kontekstu. Govor je imanentan književnom tekstu, bilo da se radi o lirskom, dramskom ili epskom djelu. Čak i u lirskoj pjesmi možemo detektirati subjektivni govor, govor tzv. „lirskog subjekta“, jer se njegov doživljajni intimitet iskazuje unutarnjim govorom stvaralački animiranog bića koje nam se želi ispovijediti i svoju misao, posebno svoju emociju, prenijeti na nas.

O govoru, kao što je govor aktera, likova, odnosno protagonistu epskih i dramskih djela, možemo kazati da je suštinski i značenjski dio teorijske spoznaje o sižeju i diskursu romana, pripovijetke, ili drame. Savremeni roman, kojem književni teoretičari određuju žanrovsko/tematski karakter (psihološki roman, roman toka svijesti, ispovijedni roman, antiroman, roman otuđenja, itd), na svoj način jeste govor, predstavlja govor (najčešće monolog), kao u znamenitim južnoslavenskim romanima, na primjer, *Dervišu i smrti*, Meše Selimovića, ili *Na rubu pameti*, Miroslava Krleže.

U savremenoj teoriji književnosti govor se posmatra kao sastavni dio teorije proze s brojnim pojmovima, kao što su pojam pripovjedača (naratora), reminiscenta, lirskog iskaza, govorne intonacije u versifikaciji. Baratamo i sintagmama, kao što su „autentični književni govor“, „moderani književni izraz“, itd.

U lingvistici se, pak, jezik i govor često dovode u saglasje, a i u izvjesnu opreku. Tako je poznata De Saussureova opreka jezika i govora. Prema njemu, jezik (*langue*) i govor (*parole*) su konstitutivni činiooci jezičke djelatnosti (*langage*), uz opasku da je jezik objekat lingvistike, a govor njezin subjekat. U tom mišljenju, izdvaja se i njegova opaska kako je govor individualno, konkretno očitovanje jezika kao aspraktnog sistema koji oblikuje interesna zajednica govornika.

Glagol *govoriti* u bosanskom jeziku ima nekoliko ravnopravnih značenja. Primarno značenje mu je da imenuje radnju govora: *vršiti govor, pričati*,

pripovijedati. U drugom značenju, taj glagol može izražavati stanje, odnosno: *znati neki jezik* (govoriti francuski, engleski, itd...), a u trećem, on sadržava oznaku za moć govora – govoriti: *imati sposobnost artikulacije*, za razliku od osobe koja je nijema. Dakle, artikulirati znači moći izgovarati glasove povezujući ih u slogove i riječi, te tako govoriti određenim jezikom.

RAZVOJ GOVORA – DJEČJI GOVOR

Čovjek se rađa kao govorno biće, a to znači da, na izvjestan način, sa sobom na ovaj svijet donosi i neku vrstu zaumnog, genetski predodređenog, tzv. maternjeg jezika. Međutim, mi ipak govorimo o jeziku koji se od rođenja uči, odnosno usvaja, osvaja i prisvaja kao „građivo“ na osnovu kojeg budući čovjek počinje ostvarivati svoju ljudsku misaonu, emotivnu i društvenu ulogu. Jedno od krupnih pitanja tog „osvajanja“ jezika jeste na koji način se ono manifestira, izvodi i u konačnici realizira. Naučna stanovišta se uglavnom modeliraju prema spoznajno-teoretskim principima razvoja govora od ranog djetinjstva.

Shvatanje značenja riječi, koliko god djelovalo prosto i neupitno, ipak nije tako jednostavno. To možemo primijetiti kad dijete u neku riječ unese onaj sadržaj koji ne odgovara sadržaju shvatanja odraslih, ili kad neki pojam izražava nepostojećom riječju, logički neobjašnjivom, odnosno, kad „izmisli“ nepoznatu riječ za poznato značenje. Brojni testovi su pokazali kako djeca različitih uzrasta imaju i različita „tumačenja“ riječi i jezika. Tako na pitanje zašto je neko opširan – dijete odgovara da je to zato što ima velika usta, ili da je nilski konj – riba iz Nila. Smatra se da djeca prvo nauče riječi s pravim značenjem, a da, paralelno s tim, usvajaju i one riječi za koje ne znaju prava značenja.

Prvu riječ dijete izgovara već od devetog, najdalje petnaestog mjeseca, ali te prve riječi nisu baš adekvatne osnovne jedinice govora, jer se u djetetovoj svijesti one manifestiraju kao riječi-šifre, tj. ono im „daje“ ono značenje koje predstavlja šifru za određenu potrebu. Kad kaže „mama“, onda to može značiti i potrebu za hranom. Normalno dijete od godinu dana uglavnom izgovara svega nekoliko riječi, a najnovija istraživanja kazuju da ono za manje od dvije godine stekne osnovno znanje o gramatičkom sistemu.

Postoji dosta različitih mišljenja vezanih za problem kvantiteta usvojenog jezika u različitim dobnim periodima predškolskog uzrasta, tim prije jer je dosta teško tačno odrediti i razgraničiti aktivni od pasivnog rječnika. To usložnjava i pitanje kad je dijete progovorilo, zatim faktori utjecaja sredine, individualne inteligencije i psihofizičkog razvoja, pa i brojnih drugih, kao što je motivacija za govor. Većina stručnjaka misli da dijete od tri godine posjeduje fond do hiljadu riječi, a da prosječno godišnje od tada, po jednim, usvaja nekoliko stotina, a po drugima – i do hiljadu riječi. Tako se obično misli da sedmogodišnje dijete raspolaže s tri do šest hiljada riječi, a naučnici, koji ne odbacuju ni pasivni rječnik, misle da ta djeca govore i do četrdeset hiljada riječi.

Što se tiče kvaliteta dječijeg rječnika relativno je to neistraženo područje, jer je vrlo teško „proučiti“ njegov kvalitet, pošto je riječ i o uzrastu kad je vrlo teško djelovati na poboljšanje kvalitativnom poboljšanje rječnika. To je vrijeme eruptivnog usvajanja riječi, ali bez estetskog i kvalitativnog imperativa. Na neki način, djeca obično znaju pravo značenje riječi, ali vrlo često i postavljaju pitanja u vezi s njima, kao: *Zašto mama kaže zlato majčino kad sam umazan pekmezom?*, ili: *Kako vrijeme bježi kad nema noge?* Isto tako, dječija mašta je sklona stvarati nove i nečuvane riječi, iz prostog razloga što ne znaju prave.

Smatra se da već krajem druge godine djeca počinju usvajati fleksiju tj. upotrebu padeža i glagolskih oblika i tada nastupa najvažniji period u razvijanju govora. To je vrijeme enormne upotrebe dativa (meni, mami, tati) i imperativa (daj, uzmi, drži). Od treće godine, koristi se i prezent u trećem licu jednine (hoće konja, jede čokoladu, pije mlijeko), potom instrumental (udario štapom, igram loptom). Od glagolskih vremena, poslije prezenta, najprije dolazi perfekat i futur. Misli se da dijete u četvrtoj godini već koristi sve padeže, ali ne i sve glagolske oblike. U toku treće godine, javlja se faza upotrebe kratkih rečenica koja traje do kraja četvrte godine, ili nešto duže. Takve rečenice imaju imenicu, glagol, ponekad prilog i prijedlog, ali uglavnom bez veznika. Ta rečenica obično ima tri do četiri riječi.

Razvoj rečenice vezan je za izmjene dječijeg odnosa prema predmetima, osobama, apstraktnim pojmovima i samom sebi. Prvi dijalozi podrazumijevaju aktivno učenje i bogaćenje rječnika, kao i svih normativnih pravila, jer u dijalogu vrlo često učestvuju odrasli koji i lingvistički inerviraju. To je, dakle, i početak perioda učenja kulture govora i vještine izražavanja. U jednom tekstu autora Philipa Malrieua, nalazimo skalu faza govornog razvoja od osamnaest mjeseci do tri godine. U prvoj fazi pojavljuju se imenice, pridjevi i glagoli, u drugoj se javlja prosta rečenica od dvije riječi s elementima: glagol i objekat (kupiti lutku), subjekat i glagol (ja hapiti), imenica i pridjev ili prilog (brzi auto), imenica i zamjenica (ti mama), glagol i pitanje gdje, kad, zašto, itd...(gdje kupiti, kada doći, zašto sjediti). U trećoj fazi dolaze pravilne strukture rečenice: subjekat, predikat, objekat, priloška odredba, atribut. Početak četvrte faze obilježava pojava zavisnosloženih rečenica, naročito odnosnih i vremenskih.

RAZGOVORNA SITUACIJA

Razgovorni stil odlikuje se nekim osobnostima koje su primjerene samo njemu, kao što je npr. nezvanični način izražavanja. Naravna ambijentalnost ovoga stila jeste tradicionalno komuniciranje, spontani razgovor i neusiljeni dijalog. Njegova posebnost je i u tome što je on isključivo razgovorni, jer se bazira na usmenom načinu izražavanja, te je u tom pogledu u poziciji opozicije prema ostalim stilovima. Također, drugi stilovi podrazumijevaju određenu ambijentalnost, prostore na kojim se oni, u manjoj ili višoj mjeri, realiziraju, a to su najčešće zatvoreni i omeđeni prostori.

Razgovorni, funkcionalni stil, ostvaruje se u tzv. govornoj/razgovornoj situaciji koja se manifestira na svim mjestima na kojim se čovjek nalazi. Posebnost mu je i u tome što on jedini od stilova nema mogućnost za prethodnu pripremu, koncentraciju, izradu plana i slično, jer se ostvaruje u situaciji koja podrazumijeva automatizam, spontanost, neformalnost i neusiljenost. Razlog tome je što razgovorna situacija, odnosno sagovornici uglavnom ne znaju kako će se razgovor odvijati i kako će završiti.

Razgovorni stil je izraz životne neposrednosti jer se i realizira u stvarnosti, a to znači u bezbrojnim životnim situacijama. Pa ipak, ni ovom stilu ne možemo oduzeti „pravo“ da se realizira uz prethodnu misaono-emosivnu pripremu, pa i uz pomoć nekog unaprijed oformljenog plana. Takve životne situacije su vrlo rijetke, ali ne i neobične. Često znamo da ćemo s nekim razgovarati (i o čemu), pa je „priprema“ moguća, pogotovo ako su nam ti razgovori životno važni i ako od njih dosta očekujemo.

Teme u razgovornom funkcionalnom stilu su bezbrojne, jer nema te teme o kojoj se ne razgovara. Ipak, u detaljnijim izučavanjima ovoga stila te teme se mogu razvrstati, kao što je tema trača (ili ogovaranja), razgovora o vremenu, zdravlju, životnim prilikama, standardu, itd.

Neki stilističari smatraju da u razgovornom stilu nema tabu-tema. Ipak se čini da nisu u pravu jer razgovornu situaciju često čine razni sudionici koji pripadaju različitim društvenim, socijalnim, spolnim, dobnim ili mentalnim kategorijama. U tom smislu, sasvim je logično da tabu-teme moraju postojati, pogotovo ako se razgovor vodi u sredini i među sudionicima koji imaju određeni kulturo-obrazovni status i intelektualnu odgovornost, moralne, ljudske vrijednosti.

Neke vrste tema koje zadiru u čovjekov intimitet, njegov moralni, nacionalni, vjerski ili neki drugi intimni suverenitet zahtijevaju izuzetnu obzirnost, a to je povezano s tzv. „strategijom učtivosti“. U svojoj *Stilistici*, Marina Katnić-Bakaršić poziva se na naučnike Browna i Levinsona koji ukazuju na četrdeset sredstava *strategije učtivosti*, a autorica ih navodi petnaest, među kojima su: sagovornik A primjećuje potrebe sagovornika B, izbjegavanje neslaganja, razgovor o neutralnim temama, umjerene šale, optimizam, inkluzivno „mi“, izvinjavanja, generalizacije, itd. Kako se navodi, „verbalna učtivost (je) jedna vrsta *strateške manipulaicije jezikom* način da ostvarimo svoje konverzacijske ciljeve tako što ćemo govoriti ono što je *socijalno primjereno* datoj situaciji.“¹

Prema autoru B. Tošoviću, tipični razgovor ima dijelove: **inicijalni** (odnosno početni, uvodni, op. a), kao što su dozivanja (dozivi), pozdravi, riječi za uspostavljanje kontakta – najčešće kutroazne (*Hej, Muhamede!, Merhaba!, Dobar dan!, Kako ste?*, itd), zatim **centralni**, koji se odnosi na suštinu i srž razgovora, te **finalni** (sličan inicijalnom, s pozdravima oproštaja: *Doviđenja!, Vidimo se!*, i slično).

---

¹ O. c, str. 103.

Razgovorna situacija je, u pravom smislu riječi – situacija, naročito ona koja se stvara slučajno, izbija nenadano. To su sve one situacije koje nisu planirane i na koje ne možemo utjecati; ne zavise od ambijenta, a često ni teme, jer je spontanost njihova najvažnija premisa. Pa ipak, takve trenutke ne možemo u potpunosti generalizirati, jer su i sagovornici, i ambijenti, i druge „situacije“ vrlo bitne u kvalifikaciji samog razgovornog čina. Razgovorne situacije na urbanim prostorima nisu iste kao one u ruralnim sredinama; isto tako, razgovorna situacija nije jednaka ni kad je u pitanju životna dob sagovornika, niti različito obrazovanje, kao i socijalni status, i slično. Ambijentalnost također usmjerava i uslovljava suštinu i poziciju razgovorne situacije. Nije isto razgovarati na ulici, u parku, pred šalterom, ili u holu bolnice. Ambijenti uslovljavaju intonaciju i sve druge razgovorne okolnosti koje se nameću kao imperativ date situacije.

RETORIKA: GOVORNIŠTVO, BESJEDNIŠTVO ILI KRASNORJEČJE

Retorika (lat. rhetorica – besjednička vještina) je ujedno i *vještina dobrog govora*. Retorika ili besjedništvo je vještina koja potječe iz antičkog vremena. Pravila govorničke vještine kodificirali su Aristotel, Ciceron i Kvintilijan i uglavnom vrijede i danas. Ali je na neku vrstu retoričkih uputstava na grčkom jeziku prvi ukazao Hermogen iz Tarsa (II vijek, n.e) i ona vrijede u kasnijoj antici. Prema njemu, pet je osnovnih postupaka: 1) pronalaženje i skupljanje materijala, 2) raspoređivanje, 3) uobličavanje, 4) učenje teksta napamet i 5) držanje govora, s mimikom i gestikulacijom. Svi postupci, osim učenja govora napamet, i danas se uglavnom primjenjuju.

Aristotel je smatrao da je retorika markiranje uočavanja bitnih osobina uz čiju pomoć se uvjeravamo u neku istinu. A i Ciceron ističe da je besjedništvo zasnovano na ubjeđivanju u neku ideju. Retorika kao antička vještina pledira za pridobijanje sagovornika i njihovo pokretanje na akciju, jer se, prema izvornoj retorici, njome u ljudima trebaju buditi plemenita i uzvišena osjećanja. U narodnoj mudrosti, na razne načine, istaknuta je važnost izgovorene riječi, kao što je da se lijepom riječju i gvozdena vrata otvaraju.

Može se kazati da je retorika *umijeće govora*. Evropski narodi retoriku izučavaju od vremena nastanka starogrčke retorike, a to je vrijeme između VIII i VI vijeka prije naše ere.

Već je u Aristotelovo doba retorika smatrana najvažnijom ljudskom duhovnom djelatnošću. Stari su Grci njegovali vještinu retorstva kao jednu od najelementarnijih duhovnih čovjekovih vještina. Retorika je bila i glavni predmet u školi, a prema vještini izražavanja ili elokvenciji mjerila se i sposobnost, znanje i talenat učenika. Kao jedan od najznamenitijih mislilaca antičkog svijeta, Aristotel je govorništvo smatrao najznačajnijom intelektualnom vještinom.

Retorika, govorništvo ili besjedništvo (neki upotrebljavaju i termin krasnoriječje) pripada usmenom načinu izražavanja, dakle, suštinski gledano, oblasti ljudskog govora.

Govorništvo u sebi objedinjuje dvije osnovne komponente: a) elokvenciju u razvijanju predmeta govora i b) ljepotu upotrebe jezika kao sredstva izražavanja. Ali, ljepota izražavanja nije glavni smisao govorništva, jer mu nije ni cilj ni svrha. Mnogi mislioci su smatrali da je ljepota upotrebe jezika samo vještina u službi istine za koju se govornik zalaže. Ako prihvatimo da je svaki ljudski govor u principu neka vrsta dokaznog postupka, onda je sasvim logično zaključiti da je i ljepota jezika argument za uvjerljivost ljudskog govora. Prema tome, i na svakom školskom satu izvodi se jedan dokazni postupak koji se, u principu, realizira određenim modelom retorike. Zato je, bez obzira o kojem je predmetu riječ, dokazni postupak uvijek povezan s vještinom upotrebe jezika.

Kad čovjek želi iskazati neku misao, on ujedno nastoji slušaocu i pridobiti za nju, a to pridobijanje izvodi se na nekoliko načina i u nekoliko kategorija. Govornik mora posjedovati vjeru u opravdanost svojih misli i svojih osjećanja, jer osjećanja uvijek prate opravdanost misli. To je i jedno od mogućih obrazloženja vještine koja se zove retorika. Dakle, najosnovniji cilj retorike kao vještine izražavanja jeste iskazivanje misli i osjećanja preko kojih se dokazuje neka istina i pridobijaju slušaoci za nju. Orator ili besjednik se ne obraća samo razumu, nego i emociji, vrlo često i mašti, uz pomoć brojnih faktora, među kojim dominiraju znanje, logika i vještina postizanja ubjedljivosti, te, na kraju, i pjesničko nadahnuće koje prati govornički materijal. Svi ti elementi zajedno pospješuju i neke prapratne elemente govorništva, kao što je izgled i držanje govornika. Dostojanstveno držanje doprinosi ubjedljivosti, a postiže se stavom koji podrazumijeva izvjesnu dozu gordosti, ali koja ne smije prijeći u duhovnu nadmoć prema slušaocima, niti u neki oblik narcisoidne nedodirljivosti.

Starogrčko govorništvo povezano je i s tradicijom, pa i načinom i stilom života. Kao što su se Heleni nadmetali u pjevanju ili sviranju, sportskim vještinama ili pozorišnim predstavama – tako su se nadmetali i u javnom govoru na trgovima, u sudnicama ili skupštinama. Oni su besjedništvo smatrali nekom vrstom duhovne atletike. Kao logika koju su nazivali dijalektikom, tako je i retorika smatrana nekom vrstom racionalnog nagona koji prati cijeli ljudski život. Upravo u tome nalazimo i psihološku i prirodnu pozadinu čovjekove potrebe da govori i da govorom izražava neminovnost za iskazivanje vlastitih misli i osjećanja. Ta potreba upravo determinira čovjeka čovjekom, čini ga čovjekom i dokazuje ga čovjekom. Stari Grci su besjedništvo posebno njegovali u sudstvu i politici. Gotovo svi sudski i politički govori izražavali su suštinu suptilnosti narodnog života, pa i nije čudo da su političari i sudski parničari svojim govorima izražavali moć i ljepotu žive riječi nastojeći izazvati dubok utisak, jer je u tome ključ uspjeha. Zato su gotovo svi helenski državnici ujedno bili i veliki retori, oratori, besjedničari koji su ubjedljivošću svojih govora i krasnoriječjem, ljepotom jezika odnosili političke pobjede.

Starogrčka retorika na izvjestan način čini korijene mnoštva književnih djela. Tako u *Ilijadi* i *Odiseji* nalazimo brojne primjere u kojim se uzdiže ljepota iskazane riječi i vještina elokvencije. Mnogi protagonisti, poput Odiseja, Pisandra ili

Pisistrata, mudrog Nestora ili kralja Menelaja afirmiraju se kao vrsni, mudri i „zlatousti“ naratori. Poznat je stih iz Ilijade, koji kaže: „Besjednik dobar da bude i tvorac junačkih djela.“ Za Nestora se kaže da je „besjednik jasni iz Pila, kome je od meda slađa sa jezika besjeda tekla“.

Jedna od osnovnih karakteristika retorike jeste da protažira tzv. „živu riječ“, jer živa riječ podrazumijeva neposrednu i spontanu vještinu upotrebe jezika kao sredstva za ubjeđivanje u neku istinu.

Tri osnovne vrste besjede predstavljaju i teoretsku osnovu starogrčkog besjedništva: a) sudbenu – koja optužuje ili brani, b) političku – koja u skupštini afirmira korisno i odvrća od štetnog i c) svečanu – koja hvali ili kudi, a čiji je najstariji oblik bila tzv. nadgrobna besjeda ili sakralni govor.

Antički svijet je razlikovao tzv. *prirodnu* (spontanu) i *učenu* (intelektualnu) besjedu. Prva vrsta zasniva se na trenutku nadahnuća i inspiracije, ali ne ostavlja nekog traga, dok se druga oslanja na učenost i tehniku besjedničke vještine, na disciplini uma i poznavanju nauka. Historija retorike počinje onda kad se retorika počela učiti kao vještina i kad su se određene besjede počele objavljivati. Zapravo, učena besjeda je, na izvjestan način, prerastala u književni oblik, odnosno u „četvrti književni rod“. Učeno besjedništvo potječe sa Sicilije. Aristotel filozofa Empedokla smatra praktičnim besjednikom koji je učeno i smišljeno govorio svoje besjede. Besjedništvo se naročito razvijalo u Atici, a Heleni su izgradili riječ kao oružje u duhovnom nadmetanju. Atinsko besjedništvo se zasnivalo na nekoj vrsti olimpijskog duha, a samo takmičenje među retorima održavalo se u atmosferi olimpijade na stadionu, gdje su se oštrili jezici i nijansirao sluh.

U novijim naukama o književnosti, pojam retorike najčešće dominira u savremenoj književnoj teoriji. Danas teoretski govorimo o tzv. *retoričkoj analizi književnih djela*, pogotovo kad je riječ o prozi 20. vijeka, naročito o romanima „toka svijesti“. Antička retorika s teoretskog aspekta oslanja se na *inventio*, tj. pronalaženje podesnih misli i argumenata; klasična se oslanja na *elocutio*, tj. na stilsku i jezičku formulaciju, dok savremena zastupa *disposito*, tj. kompozicijski raspored građe.

Više ne možemo govoriti o klasičnoj retorici, jer ona kao posebna duhovna i naučna disciplina ne postoji, ali nju u nekom pogledu zamjenjuju nove naučne discipline koje se najčešće objedinjuju oko tzv. komunikologije, ili disciplina koje se zasnivaju na teoriji komunikacija i teoriji informacija.

ZAKLJUČAK

Ljudi svakodnevno, i u svakoj životnoj situaciji, vode spontane, dogovorene, tematske, slučajne i razne druge razgovore koji proizilaze iz mnogih životnih okolnosti i predstavljaju bezbrojne interese.

Čovjekov „interes“ za razgovor je patološke prirode jer se razgovor vodi neprekidno u jednom gotovo kontinuiranom dijalogu. Kad o tome govorimo, onda mislimo na prirodu samog čovjeka, prirodu mislećeg i društvenog bića – društvenog

jer je misleće i mislećeg jer je društveno. Jedan i drugi fenomen se tek nadopunjuju i nadopunjeni imaju punu i opravdanu vrijednost.

Kao što je već rečeno, misao je rodila riječ, riječ je rodila misao. Jezik je nastao kao potreba, kao nužnost u evoluciji koja je postavila imperativ zvani Čovjek. Dakle, čovjek, htio-ne htio, „mora“ govoriti, pa čak i u najekstremnijim uslovima života. Čovjekov govor je izraz samoodržanja, jer je ljudska društvena premisa uslovljena razmjenom misli i osjećanja, a ta „trgovina“ obavlja se, dakako, prvenstveno jezikom. To vrijedi za sve ljude, imali moć artikulacije ili ne, znali neki jezik, ili ne, razumjeli, ili ne razumjeli...

Oni koji ne mogu artikulirati, tu anomaliju nadoknađuju drugim sredstvima: „govorom“ geste, pokreta, mimikom i svim drugim pomagalima u funkciji razumijevanja i sporazumijevanja. Oni koji ne razumiju neki jezik, na svaki način se trude da, koliko-toliko, „shvate“ bar ono suštinsko. Oni, pak, koji ne razumiju – traže objašnjenje, itd.

Ljudi govore jer je to nužnost kojom se dokazuju, uz pomoć koje žive i na osnovu koje opstaju kao društvena bića. Govor je nužnost, kao što su i fiziološke potrebe nužnost. Govoriti se „mora“ jer je jezik osnovno sredstvo kojim se opravdava već spomenuta nužnost.²

LITERATURA:

- S. Avramović, *Rhetorike techne; veština besedništva i javni nastup*, drugo izdanje, edicija “Retorika”, Beograd, 2009.
- B. Tošović, *Fukcionalni stilovi*, Beograd, 2002.
- Marina Katnić-Bakaršić, *Stilistika*, „Naučna i univerzitetska knjiga“, Sarajevo, 2001.
- *Razvoj govora kod deteta* (izabrani radovi), priredila Nada Ignjatović-Savić, treće izdanje, Biblioteka “Savremena psihološka saznanja o detetu”, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1997.

SPEECH AS DESTINY**SUMMARY**

The origin of speech is closely connected to the origin of language, even though we may assume that the speech is 'older' than language, giving the fact that the man first needed speech, rather than he needed language. That is why it is considered that the speech had to be formed in an individual's mind, for the difference of language, which is a social category. Speech and communication are almost complementary ideas, because basically the communication is performed through speech, as well as the speech is through communication. Communication is a subject of many sciences, such as theory of literature, linguistics, cybernetics, theory of information, communicology, sociology, psychology, philosophy and stylistics. The speech can be observed even as a literary-theoretical idea, i. e. as an aesthetic category, because the art of literature is realised through language. Even in a lyrical poem, we can find the subjective speech, or the speech of a 'lyrical subject'. The ancient world differentiated the so called 'natural' and 'learned' speech. The natural (spontaneous) is based on a moment of inspiration, and the learned one (intellectual) is based on education and the technique of oration skills. The learned speech has in a way become a literary form, or the „fourth literary genre“. The ancient notion of rhetorics can today be replaced with what is called communicology, and whose practical level is the communicative or speech style. The speech style is presented in the so called „speech situation“, because it is the expression of the immediacy of life. In the everyday life, people engage in spontaneous, agreed, thematic and other types of conversations, which result from various life necessities, circumstances and interests. The man's interest for communication is of pathological nature, because the conversation is, practically, led in a continual life dialogue with one's own self and with others. That is why we say that the language emerged as a need, as a necessity of evolution; because the necessity itself had set the imperative called the Man. Man has to speak, even in the most extreme conditions of life. The speech is a necessity, as well as the physiological needs are.

Keywords: speech, language, communication, rhetoric, eloquence, orator, conversational situation, politeness strategies